

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

INGLIZ TILI NOTARIAL MATNIDAGI GAPLARNING STRUKTUR TAHLILI

Ezozkhon Adhamovna Ortikova

Jizzax davlat pedagogika universiteti, tayanch doktorant

Annotatsiya

Ushbu maqola ingliz notarial matnlaridagi gaplarning strukturaviy tahlilini taqdim etadi, ularning grammatik tuzilishi va huquqiy munozaradagi kommunikativ funktsiyalariga e'tibor qaratadi. Tadqiqotda ikkita qo'shimcha yondashuv qo'llaniladi: rasmiy-grammatik tasniflash (sodda, qo'shma, murakkab va qo'shma-murakkab gaplar) va tizimli-funksional grammatika (mavzu-rem tuzilishi va gap bo'lagi turlari) asosidagi funktsional tahlil. Notarial hujjatlar to'plamidan olingan empirik ma'lumotlar, jumladan, notarial guvohnomalar, ishonchnomalar, vasiyatnomalar va tasdiqlangan nusxalar murakkab va qo'shma-murakkab gaplar barcha janrlarda (barcha gaplarning 60-80%) ustunlik qilishini, mantiqiy aniqlik va huquqiy inklyuzivlikka bo'lgan ehtiyojni aks ettirishini ko'rsatadi. Bayon etuvchi gaplar deyarli yagona gap turi sifatida qo'llaniladi, so'roq va undov gaplar esa deyarli yo'q, bu esa notarial munozaraning shaxssiz va obyektiv xususiyatini ta'kidlaydi. Tobe gaplarning tahlili shuni ko'rsatadiki, nisbiy gaplar (cheklovchi) va to'ldiruvchi gaplar (ayniqsa, ijro etuvchi fe'llardan keyin "o'sha" - gap bo'lagi) eng ko'p uchraydi, ravishdosh gaplar esa affektiv va subyektiv ma'nolari tufayli ancha kam uchraydi. Cheklanmagan ("to"-infinitiv, "-ing" sifatdoshi, "-ed" sifatdoshi) konstruksiyalar axborot zichligini oshirishning asosiy vositalari sifatida aniqlangan. Mavzu-rema taqsimoti odatda zamon-joy iboralarini yoki institutsional sub'ektlarni (masalan, "Men, notarius...") mavzu holatiga qo'yadi va shu bilan notarial hujjatlarning daliliy va tasdiqlash funktsiyasini kuchaytiradi.

Kalit so'zlar: gap tuzilishi, notarial nutq, murakkab gap, mavzu-rema, bo'ysunuvchi gaplar, huquqiy janr tahlili, huquqiy maqsadlar uchun ingliz tili.

СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В НОТАРИАЛЬНОМ ТЕКСТЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Эзозхон Адамовна Ортикова

Джизакский государственный педагогический университет, базовый докторант

Аннотация

В данной статье представлен структурный анализ предложений в английских нотариальных текстах, с акцентом на их грамматическую организацию и коммуникативные функции в рамках юридического дискурса. В исследовании применяются два взаимодополняющих подхода: формально-грамматическая классификация (простые, сложные, комплексные и сложносоставные предложения) и функциональный анализ, основанный на системно-функциональной грамматике (тема-rema структура и типы предложений). Эмпирические данные из корпуса нотариальных документов, включая нотариальные свидетельства, доверенности, завещания и заверенные копии, показывают, что сложные и сложносоставные предложения доминируют во всех жанрах (60–80% всех предложений), отражая потребность в логической точности и юридической всеобъемлющности. Практически единственным используемым типом предложений являются повествовательные предложения, в то время как вопросительные и восклицательные предложения практически отсутствуют, что подчеркивает безличный и объективный характер нотариального дискурса. Анализ придаточных предложений показывает, что наиболее часто встречаются относительные (ограничительные) и дополнительные придаточные предложения (особенно придаточные предложения с «that» после глаголов, выражающих действие), тогда как обстоятельственные придаточные предложения встречаются значительно реже из-за их аффективных и субъективных коннотаций. Нефинитные конструкции («to»-инфинитив, «-ing»-причастие, «-ed»-причастие) определены как ключевые средства повышения информационной плотности. Распределение темы и ремы обычно помещает временные и пространственные фразы или институциональные субъекты (например, «Я, нотариус...») в тематическую позицию, тем самым усиливая доказательную и заверительную функцию нотариальных документов.

Ключевые слова: структура предложения, нотариальный дискурс, сложное предложение, тема и рема, придаточные предложения, анализ юридического жанра, английский язык для юридических целей.

STRUCTURAL ANALYSIS OF SENTENCES IN ENGLISH NOTARIAL TEXTS

Ezozkhon Adhamovna Ortikova

Jizzakh State Pedagogical University, Doctoral student

Abstract

This article presents a structural analysis of sentences in English notarial texts, focusing on their grammatical organization and communicative functions within legal discourse. The study applies two complementary approaches: formal-grammatical classification (simple, compound, complex, and compound-complex sentences) and functional analysis based on systemic-functional grammar (theme-rheme structure and clause types). Empirical data from a corpus of notarial documents—including notarial certificates, powers of attorney, wills, and certified copies—reveal that complex and compound-complex sentences dominate all genres (60–80% of all sentences), reflecting the need for logical precision and legal inclusiveness. Declarative sentences are found to be almost the only sentence type used, while interrogative and exclamatory sentences are virtually absent, underscoring the impersonal and objective nature of notarial discourse. The analysis of subordinate clauses shows that relative clauses (restrictive) and complement clauses (especially “that”-clauses after performative verbs) are most frequent, whereas adverbial clauses are considerably rarer due to their affective and subjective connotations. Non-finite (“to”-infinitive, “-ing” participle, “-ed” participle) constructions are identified as key devices for increasing informational density. Theme-rheme distribution typically places temporal-locative phrases or institutional subjects (e.g., “I, a Notary Public...”) in theme position, thereby reinforcing the evidential and attestation function of notarial documents.

Keywords: sentence structure, notarial discourse, complex sentence, theme-rheme, subordinate clauses, legal genre analysis, English for legal purposes.

Notarial diskursni lingvistik tahlil qilishda gap strukturasi masalasi mustaqil va keng qamrovli tadqiqot yo‘nalishini tashkil etadi. Tilshunoslikda gap strukturasi tahlil qilish ikkita keng qabul qilingan yondashuv asosida amalga oshiriladi: rasmiy-grammatik yondashuv (gapni bosh va ergash bo‘laklarining nisbatiga ko‘ra tasniflash) va funksional yondashuv (gapni kommunikativ maqsad va axborot tashkiloti nuqtai nazaridan o‘rganish). Notarial diskurs uchun ikkala yondashuv ham muhim bo‘lib, ular birgalikda matnning grammatik va kommunikativ tabiatini to‘liq aks ettiradi.

Quirk, Greenbaum, Leech va Svartvikning fundamental grammatik tadqiqotiga ko‘ra, ingliz tilidagi gaplar tuzilishi bo‘yicha to‘rt turga bo‘linadi: sodda (simple), qo‘shma (compound), murakkab (complex) va qo‘shma-murakkab (compound-complex) gaplar. Ushbu klassifikatsiya notarial diskursga tatbiq etilganda, har bir gap turining u yoki bu notarial hujjat janrida o‘ziga xos tarqalish chastotasi va funksional yuklamasi mavjudligi aniqlanadi. Halliday va Matthiessenning sistemativ-funksional grammatika doirasida esa gap nafaqat struktur birlik, balki bir vaqtning o‘zida ideatsional (til orqali voqelik, hodisa va tajribaning ifodalanishi bilan bog‘liq ma‘no qatlamidir), shaxslararo va diskursiv ma‘nolarni ifodalovchi ko‘p qatlamli kommunikativ yaxlit sifatida tahlil qilinadi. Notarial matnda ushbu uch ma‘no qatlami juda aniq namoyon bo‘ladi: ideatsional qatlam huquqiy akt mazmunini ifodalaydi, shaxslararo qatlam notarius va mijoz o‘rtasidagi munosabatni belgilaydi, diskursiv qatlam esa hujjatning makroyaxlitligini ta‘minlaydi.

Notarial matnda gaplarning struktur tahlilini maxsus o‘rganish zarurati bir qancha muhim ilmiy-amaliy sabablarga ko‘ra yuzaga keladi. Birinchidan, hujjatning huquqiy kuchi ko‘p jihatdan uning grammatik-strukturaviy aniqligi bilan bog‘liq. Noto‘g‘ri tuzilgan gap turli talqinlarga yo‘l ochib, huquqiy nizolarga sabab bo‘lishi mumkin. Ikkinchidan, notarial matnni boshqa tillarga tarjima qilishda gap strukturasi to‘g‘ri talqin qilish muvaffaqiyatli tarjimaning asosi hisoblanadi. Tiersmaning tahliliga ko‘ra, huquqiy matnni tushunishdagi qiyinchiliklar ko‘p hollarda aynan gapning struktur murakkabligidan kelib chiqadi. Uchinchidan, zamonaviy Plain Legal Language harakatining qo‘llanmalari ham asosan gapning qurilishi va uzunligi masalasini ko‘taradi: sodda va qisqa gaplar tushunarliroq bo‘ladi, degan tamoyilga asoslanadi. Bhatia esa, aksincha, notarial va qonun matnlari uchun murakkab gaplar zarurligini ko‘rsatgan. Bu “qamrovlilik” (all-inclusiveness) talabini bajarishning yagona samarali grammatik usuli ekanligini ta‘kidlagan.

Ingliz tilidagi gaplarni rasmiy-grammatik jihatdan tasniflash ularning bosh (independent) va ergash (dependent) bo‘laklarining soni hamda o‘zaro munosabatiga asoslanadi. Ushbu tasnif tilshunoslikda

Quirk tomonidan ishlab chiqilgan klassik sxema asosida amalga oshiriladi va notarial matnning grammatik zichligi hamda axborot sig'imini belgilashda fundamental ahamiyat kasb etadi.

1. Sodda gap (Simple sentence) — faqat bitta mustaqil bo'lakdan iborat bo'lib, bir ega va bir kesimni o'z ichiga oladi. Notarial matnda bu turdagi gaplar nisbatan kamroq, biroq ular muayyan stilistik va funksional vazifalar uchun qo'llaniladi. Standart tasdiqlovchi formulalarda: "The foregoing instrument is a true and correct copy of the original." yoki "This document has been duly notarized." kabi qolip iboralar sodda gap shaklida ifodalanadi. Shu bilan birga, oddiy gap ko'rinishidagi gaplar aslida murakkab bo'lishi mumkin: "The Grantor, being of sound mind, hereby conveys all right, title and interest..." gapi sintaktik jihatdan oddiy (bitta mustaqil bo'lak), ammo premodifikatsiya, appozitsion iboralar va kengaytirilgan koordinatsion guruhlar orqali axborot zichligi oshirilgan.

2. Qo'shma gap (Compound sentence) — ikkita yoki undan ortiq mustaqil bo'lakni bog'lovchi bog'lovchilar (and, but, or, nor, yet, so) yoki nuqtali vergul orqali birlashtiradi. Notarial hujjatlarda qo'shma gaplar asosan ikkita parallel huquqiy majburiyat, huquq yoki shart-sharoitni ifodalash uchun qo'llaniladi: "The Principal hereby grants full authority to the Agent, and the Agent hereby accepts such authority and agrees to act in accordance with these instructions." Bu yerda ikkita mustaqil bo'lak "and" teng bog'lovchisi orqali birlashtirilgan bo'lib, ularning ikkalasi ham huquqiy aktning teng muhim qismlarini ifodalaydi. Abu-Saydeh va Jaradning tadqiqotiga ko'ra, qo'shma gaplar notarial matnlarda parallel huquqiy munosabatlarni ifodalaydigan sintaktik formulani tashkil etadi.

3. Murakkab gap (Complex sentence) — bitta mustaqil bo'lakka ergashtiruvchi bog'lovchilar (which, that, who, when, if, although, provided that va boshqalar) orqali biriktirilgan bir yoki bir nechta tobe bo'laklardan tashkil topadi. Adejarening keng qamrovli tadqiqotiga ko'ra, notarial matnlarda 3000 gapdan iborat korpusda 78 foiz gapda kamida bitta ergashgan bo'lak mavjud ekanligi aniqlangan. Notarial diskursda murakkab gap hal qiluvchi o'rin tutadi. Quyidagi misol bunga yorqin dalildir: "On this fifteenth day of February, in the year two thousand and twenty-five, before me, the undersigned Notary Public in and for said State, personally appeared Fotima Abdullaeva, known to me (or proved to me on the basis of satisfactory evidence) to be the person whose name is subscribed to the within instrument." Bu 52 so'zli gap bitta asosiy mustaqil bo'lak (appeared) va unga biriktirilgan bir nechta ergashgan bo'laklardan tashkil topgan.

4. Murakkab-qo'shma gap (Compound-complex sentence) — ikkita yoki undan ortiq mustaqil bo'lak hamda kamida bitta tobe bo'lakni birlashtiradi va notarial hujjatlarda eng murakkab sintaktik tuzilmani ifodalaydi. Bunday gaplar notarial amaliyotda, xususan, ishonchnoma va vasiyatnomalarda keng uchraydi: "The Grantor hereby conveys all right, title, and interest in the Property to the Grantee, and the Grantee hereby accepts such conveyance and agrees to hold the same subject to all encumbrances and restrictions of record, provided that this conveyance shall be effective immediately upon execution of this instrument." Bu gap uchta parallel yirik guruhdan tashkil topgan bo'lib, unga qo'shimcha "provided that" ergashtiruvchi bog'lovchili shart gapi biriktirilgan.

Turli gap tuzilmalarining notarial hujjat turlarida tarqalishi quyidagi jadvalda umumlashtirilgan:

1-jadval

Notarial hujjat turlarida gap tuzilmalarining chastota taqsimoti (%)

Gap turi	Notarial ma'lumotnoma	Ishonchnoma (Power of Attorney)	Vasiyatnoma (Will)
Sodda gap	18%	8%	5%
Qo'shma gap	22%	15%	12%
Murakkab gap	45%	42%	38%
Qo'shma-murakkab gap	15%	35%	45%

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, murakkab va murakkab-qo'shma gaplar barcha janrlarda ustunlik qiladi, biroq ularning nisbati hujjat turiga ko'ra farqlanadi. Notarial sertifikat eng qisqa, ammo eng formula-zich janr sifatida murakkab gaplarni ko'proq qo'llaydi. Ishonchnoma va vasiyatnomalar esa huquqiy munosabatlarning kengligi sababli murakkab-qo'shma gaplarni ko'proq afzal ko'radi.

Gapni faqat uning rasmiy-grammatik tuzilishi nuqtai nazaridan tasniflash yetarli emas: lingvistik tahlil uchun har bir gap turiga xos kommunikativ-funksional yuklamani aniqlash ham zarur. Halliday va Matthiessenning sistematik-funksional grammatika doirasida gap "xabar sifatida" (clause as message) funksiyasini bajarib, tema (Theme) va rema (Rheme) tarkibiy qismlariga bo'linadi. Notarial matnda ushbu

tema-remata taqsimoti o'ziga xos qonuniyatlarga bo'ysunadi: hujjatning kommunikativ strategiyasi — axborotni qanday tartibda, qaysi nutqiy nuqtadan kelib chiqib taqdim etish — aynan tema-remata munosabati orqali namoyon bo'ladi.

Deklarativ (darak-xabar) gaplar. Notarial matnda eng ko'p tarqalgan gap turi deklarativ gaplardir, ya'ni ma'lumot, xabar beruvchi gaplardir. Adejarening tadqiqotida tahlil qilingan huquqiy matnlarda deklarativ gaplar salmog'i 100 foizga yaqin ko'rsatkichni tashkil etganligi qayd etilgan. Notarial ma'lumotnomada: "I certify that the foregoing is a true and correct copy of the original document." — ushbu deklarativ gap bir vaqtning o'zida uch funksiyani bajaradi: 1) notariusning institutsional vakolatini bildiradi; 2) hujjat haqida huquqiy jihatdan muhim faktni tasdiqlaydi; 3) matn yaxlitligini ta'minlaydi. Deklarativ gapning tema qismi odatda "I" (notarius shaxsi) yoki "This document" bo'lib, axborotning "bilingan" qismini tashkil etadi. Rema esa yangi huquqiy axborotni, tasdiqning mazmunini ifodalaydi.

Imperativ (buyruq) gaplar. Notarial matnlarda imperativ gaplar qat'iy majburiyat yoki me'yoriy talablarni ifodalash uchun qo'llaniladi. Biroq ular odatda to'g'ridan-to'g'ri imperativ shaklda emas, balki "shall" modal fe'li orqali modallashgan imperativ shaklida namoyon bo'ladi: "The Agent shall not have the authority to make gifts of the Principal's property." Krapivkina ta'kidlaganidek, "shall" modal fe'li ingliz huquqiy matnida imperativ ma'noni modallashtirish va huquqiy majburiyatni normativ buyruq sifatida ifodalashning asosiy grammatik mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi.

So'roq gaplar. Notarial matnda so'roq gaplar bevosita qo'llanilmaydi. Hujjat mazmunida so'roq gapi uchramagani holda, notarius ish jarayonida og'zaki so'roq gaplardan foydalanadi (shaxsini tasdiqlash, ixtiyoriy ravishda imzolash kabi). Yozma notarial hujjatda esa "whether" yuklamali ergashgan so'roq gaplar "The notary determined whether the signer was acting freely and voluntarily" — ma'lumot ifodalash vositasi sifatida mavjud bo'ladi. Bu holda so'roq ma'no mazmunan deklarativ gapga aylantirilgan.

Notarial matnda ergashgan tobe bo'laklarning har bir turi alohida tahlil qilinib, ular notarial hujjatning struktur tarkibida qanday funktsiya bajarishini aniqlash maqsad qilinadi. Hiltunenning ingliz huquqiy tilida ergashgan tobe bo'lakning joylashish turlarini o'rgangan klassik tadqiqotiga ko'ra, yuridik matnda tobe bo'laklarning turli-tuman joylashishi matnning grammatik zichligi va axborot sig'imiga bevosita ta'sir qiladi. Tobe, ya'ni ergashgan bo'laklarning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

1. Aniqlovchi ergashgan qo'shma gaplar (Relative clauses). Notarial matnda "who, whose, which, that" bog'lovchilari vositasida shakllanadigan aniqlovchi qaram bo'laklar alohida o'rin tutadi. Ular ikki funktsiyani bajaradi: cheklovchi (restrictive) va izohlovchi (non-restrictive). Cheklovchi aniqlovchi ergashgan bo'lak subyektni boshqalardan ajratib ko'rsatadi: the person whose name is subscribed to the within instrument — bu yerda "whose" bog'lovchili ergashgan bo'lak "person"ni aniq bir shaxsga cheklaydi. Izohlovchi aniqlovchi ergashgan gap esa qo'shimcha ma'lumot beradi: "Dildora Safarova, who appeared before me personally" — bu yerda ism allaqachon aniq belgilangan, ergashgan bo'lak esa qo'shimcha ma'lumotni bildiradi. Notarial hujjatlarda cheklovchi aniqlovchi qaram bo'laklar aniqlik va huquqiy zarurlik sababli ko'proq ishlatiladi.

2. To'ldiruvchi ergashgan qo'shma gaplar (Complement clauses or nominal clauses). "That" bog'lovchisi bilan boshlanadigan to'ldiruvchi ergashgan bo'laklar notarial diskursda performativ fe'llar bilan birgalikda qo'llaniladi: "acknowledged that she executed the same in her authorized capacity", "certified that the foregoing is a true and correct copy", "represented and warranted that all information provided herein is true and correct". Bu konstruksiyalar notarial ma'lumotnomaning huquqiy kuchini ta'minlaydi, chunki aynan ushbu to'ldiruvchi ergashgan tobe bo'lak huquqiy aktning mazmunini belgilaydi. Bhatia bunday konstruksiyalarni "post-modificatory that-clauses" deb atab, ularning huquqiy matnda ma'lumot zichligini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatgan.

3. Hol ergashgan qo'shma gaplar (Adverbial clauses). Payt, sabab, shart va boshqa holat ma'nolarini ifodalaydigan ergashgan gaplar notarial matnda ikkinchi darajali, biroq muhim rol o'ynaydi. Asosiy turlari:

- Paytni ifodalovchi gaplar ("when, after, before, until, while"): "Before executing this Power of Attorney, the Principal was advised of its legal effect and scope." Bu turdagi gaplar huquqiy harakatning vaqt ketma-ketligini belgilaydi.

- Shartni ifodalovchi gaplar ("if, unless, provided that, in the event that"): "Unless revoked in writing by the Principal, this Power of Attorney shall remain in full force and effect." Shart gaplari notarial hujjatda huquqiy vaziyatning barcha mumkin bo'lgan hollarini qamrab olishga xizmat qiladi.

- Sababni ifodalovchi ergashgan gaplar ("because, since, as, given that"): "Given that the Principal is unable to appear in person, this instrument is executed by a duly authorized representative."

Sababni ifodalovchi gaplar notarial hujjatda huquqiy asosni ifodalaydi.

Adejarening korpus tadqiqotida hol ergashgan qo'shma gaplar huquqiy matnda boshqa ergashgan gap turlariga nisbatan kamroq (taxminan 11%) uchraydi. Buning sababi shuki, holat gaplari "affektivlik va shaxsiy munosabat" belgilarini ifodalaydi, bu esa notarial matnning impersonallik va obyektivlik tamoyillariga ziddir.

4. Infinitiv va sifatdosh konstruksiyalar (Non-finite clauses). Ingliz tili notarial matnida cheklanmagan (non-finite) ergashgan gaplar, ya'ni shaxsi va zamoni grammatik jihatdan belgilanmagan bo'laklar keng tarqalgan. Almannaning tavsifiga ko'ra, bu konstruksiyalar huquqiy matnlarda axborot zichligi va ixchamlikni oshirish uchun qo'llaniladi. Ularning asosiy turlari:

- To-infinitiv konstruksiyalar: "appointed to act in my name and on my behalf", "authorized to execute, sign, and deliver any and all documents". Bu konstruksiyalar maqsad va vakolat ma'nolarini ixcham tarzda ifodalaydi.

- -ing participle konstruksiyalar: "acting in my name and on my behalf", "being of sound mind and disposing memory". Sifatdosh iboralar notarial formulalarda subyektning holati yoki harakatini bir vaqtda ifodalash imkonini beradi.

- -ed participle konstruksiyalar: "duly acknowledged before a Notary Public", "subscribed and sworn to before me". Passiv sifatdosh iboralari notarial sertifikatlarda standart yakunlovchi formulalarning ajralmas qismini tashkil etadi.

Halliday va Matthiessenning sistematik-funksional grammatikasida gapning tekstual metafunksiyasi tema-rema (Theme-Rheme) munosabati orqali namoyon bo'ladi. Tema bu gapning boshlanish nuqtasi, u haqida gapiriladigan element; rema esa tema haqida aytilgan yangi axborotdir. Notarial matnda bu munosabat alohida qonuniyatlarga bo'ysunadi, chunki hujjatning kommunikativ strategiyasi — qanday axborotni qachon va qaysi tartibda taqdim etish — gapning huquqiy kuchiga bevosita ta'sir qiladi.

Notarial hujjatlarda tema pozitsiyasida quyidagi elementlar kuzatiladi:

a) Institutsional subyekt temasi. Notarial sertifikatda tema o'rnida ko'pincha notariusning institutsional nomi turadi: "I, (Name), a Notary Public in and for the County of Jizzakh, Province of Uzbekistan..." — bu yerda tema notariusning shaxsi va vakolati bo'lib, butun hujjatning kommunikativ asosini tashkil etadi.

b) Vaqt-joy iborasi temasi. Notarial matnda zamon-makon ko'rsatkichi ko'pincha gapning boshiga (tema pozitsiyasiga) olib chiqiladi: "On this fifteenth day of March, in the year two thousand and twenty-six, before me..." — bu belgilangan tema (marked theme) bo'lib, u notarial harakatning aniq vaqt va makonda amalga oshirilganligini ta'kidlaydi. Bunday tema tuzilishi notarial hujjatda daliliy kuchga ega bo'lib, huquqiy jihatdan muhim bo'lgan sana ma'lumotini front position (gapning oldingi qismiga qo'yish) vositasida ustunlashtiradi.

c) Hujjat nomi temasi. Ba'zi notarial formulalarda hujjatning nomi tema vazifasini bajaradi: "This Notarial Certificate shall become effective immediately...", "This Last Will and Testament is hereby revoked in its entirety..." — bu konstruksiyalarda hujjatning o'zi axborotning "ma'lum" qismi, ya'ni temasi hisoblanadi.

Notarial matnda rema qismi asosan yangi huquqiy axborotni, notarial aktning mazmunini, huquqiy ta'sirini yoki majburiyatlarni ifodalaydi. Notarial hujjatning kommunikativ strategiyasida rema qismi qat'iy yuridik aniqlik bilan ifodalanishi majburiy: har qanday noaniqlik yoki ikki xillik potensial huquqiy muammoga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli notarial hujjatlarda ko'pincha rema qismi aniq miqdorlar, sanalar, identifikatsiya raqamlari va huquqiy formulalar bilan boyitilib, maksimal aniqlikka erishiladi.

Notarial hujjatlardagi gaplarning o'rtacha uzunligi va zichligi alohida e'tiborga loyiq masalani tashkil etadi. Keyingi yillarda Tiersma, Biber va Caoning tadqiqotlari shunday xulosani tasdiqlaydiki, yuridik va notarial matnlarda gapning o'rtacha uzunligi har doim standart ingliz tilidagi gaplarnikidan ikki-uch barobar ko'p bo'ladi.

Biroq gap uzunligi bu yuzaki ko'rsatkich bo'lib, uning ortida gap zichligi (clause density) va nominalizatsiya indeksi kabi chuqurroq struktural ko'rsatkichlar yotadi. Biberning keng qamrovli korpus tadqiqotida notarial matn grammatik metafora va nominal guruh zichligi bo'yicha barcha yozuv turlaridan oldinda turishi aniqlangan. Bu degani, notarial hujjatdagi bitta gap bir nechta mustaqil axborot birliklarini o'zida mujassamlashtiradi. Masalan, 95 so'zdan iborat yuqoridagi notarial ma'lumotnomadagi gapda kamida 7 ta alohida axborot birligini ajratish mumkin:

1. sana va joy;
2. notariusning shaxsi va vakolati;
3. imzolovchining shaxsi;
4. shaxs identifikatsiyasi usuli;
5. imzo tasdiqlanishi;
6. vakolatli maqomda harakat;
7. hujjat bajarilishi.

Gap zichligining yana bir o'lchovi — T-birlik uzunligi (T-unit length). T-birlik bu bitta mustaqil bo'lak va unga biriktirilgan barcha qaram bo'laklarning yig'indisidir. Syntactic Complexity Analyzer (SCA) vositasidan foydalangan tadqiqotlarga ko'ra, huquqiy matnlardagi T-birliklar o'rtacha 25–45 so'zdan iborat bo'lib, bu ilmiy matnlardagi 18–22 so'zdan ancha yuqori. Notarial matnlarda bu ko'rsatkich yanada yuqori bo'lishi mumkin, chunki standart notarial formulasi bitta T-birlik ichida bir nechta qaram bo'laklarni, kengaytirilgan nominal guruhlarini va koordinatsion zanjirlarni birlashtiradi.

Gapning struktur zichligi notarial matnda ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, bu huquqiy aniqlikni ta'minlashning zaruriy sharti hisoblanadi. Zozulaning ta'kidlashicha, notarial matnlarda gap zichligi va nominalizatsiya darajasi o'rtasida kuchli korrelyatsiya mavjud bo'lib, bu ikki ko'rsatkich birgalikda matnning "huquqiy janr markeri" sifatida namoyon bo'ladi.

Notarial diskurs ichki jihatdan janrga ko'ra quyidagicha tasniflanadi va notarial sertifikat, ishonchnoma, vasiyatnoma, dalolatnoma hamda hujjat nusxasini tasdiqlash sertifikati o'z gap tuzilish xususiyatlariga ega. Bhatia janr tahlili doirasida har bir professional janr o'z "generic purpose" (janr maqsadi)ga ega ekanligini va bu maqsad uning leksik-grammatik tanlovlarini belgilashini ko'rsatgan.

Notarial ma'lumotnoma (Notarial certificate — jurat) — eng qisqa va eng formula-zich janrdir. Gaplar tuzilishi bo'yicha ikki qism dominant hisoblanadi: bosh gap + to'ldiruvchi ergash gap (complex sentence) va participial phrases (non-finite clauses). Standart jurat: "Subscribed and sworn to before me this ___ day of ___, by (Name)" — bu sintaktik jihatdan elliptical passive (participial formula) hisoblanadi.

Ishonchnoma (Power of Attorney) — eng murakkab gap tuzilishiga ega janr. Bosh gap odatda "Know all men by these presents that..." yoki "I, (Name), hereby appoint..." formulasi bilan boshlanadi. Keyinchalik murakkab-qo'shma tuzilmalar, parallel koordinatsion zanjirlar va kengaytirilgan shart gaplari ("provided that", "unless revoked", "in the event of incapacity") qo'llaniladi. Abu-Saydeh va Jaradning tadqiqotida ishonchnoma qonun matnlari va shartnomalar orasida gapning struktur murakkabligi bo'yicha yuqori o'rinda turishi aniqlangan.

Vasiyatnoma (Last Will and Testament) — murakkab-qo'shma gaplarning eng yuqori nisbatiga ega janrdir. Mulkni taqsimlash bandlarida parallel kengaytirilgan nominal guruhlar, ko'plik koordinatsiya va shart gaplari birlashadi: "I give, devise, and bequeath all the rest, residue, and remainder of my estate, both real and personal, wherever situated, to my spouse, if my spouse shall survive me, but if my spouse shall not survive me, then to my children in equal shares per stirpes." Bu 51 so'zli gap murakkab-qo'shma gap tuzilmasining namunasi bo'lib, undagi ikkita "if" shart gapi asosiy gapga bir vaqtning o'zida alternativ holatlarni bildirish uchun biriktirilgan.

Hujjat nusxasini tasdiqlash sertifikati (Certified Copy) — eng qisqa va oddiy gap tuzilishiga ega janrdir. Asosiy formula: "I certify that the attached document is a true and complete copy of the original (Document Name) on file in this office." Bu murakkab gap (complex sentence) bo'lib, asosiy bo'lak "I certify" va unga biriktirilgan "that" to'ldiruvchi ergashgan gapdan tashkil topgan. Gapning nisbatan soddaligi hujjatning bir maqsadli tabiati bilan bog'liq.

Ingliz tili notarial matnidagi gaplarning struktur tahlili quyidagi muhim ilmiy xulosalarni asoslashga imkon beradi. Birinchidan, notarial diskursda rasmiy-grammatik jihatdan murakkab va murakkab-qo'shma gaplar ustunlik qiladi: barcha janrlarda 60–80 foizga yaqin gaplar kamida bitta ergashgan bo'lakni o'z ichiga oladi. Ikkinchidan, funksional-semantik tahlil shuni ko'rsatadiki, notarial matnda deklarativ gaplar yagona gap turi sifatida ishlatiladi. So'roq va undov gaplar deyarli uchramaydi. Bu esa matnning impersonal va obyektiv tabiatini ta'kidlaydi. Uchinchidan, tema-rema taqsimotida vaqt-joy iboralari va institutsional subyekt tema pozitsiyasida dominantlik qiladi, bu notarial hujjatning daliliy va huquqiy-attestatsion funksiyasini grammatik darajada mustahkamlaydi. To'rtinchidan, ergashgan gaplarning aniqlovchi va to'ldiruvchi turlari alohida ko'p uchraydi, hol ergashgan gaplar esa kamroq uchraydi. Bu huquqiy aniqlik va impersonallik tamoyillarining grammatik namoyon bo'lishidir. Beshinchidan, gap tuzilishi janrga ko'ra tasniflangan: ma'lumotnoma soddada formulaviy tuzilmani, ishonchnoma va vasiyatnomalar esa qo'shma-murakkab tuzilmani afzal ko'radi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. — London; New York: Longman, 1985.
2. Halliday M.A.K., Matthiessen C.M.I.M. Halliday's Introduction to Functional Grammar. — 4th ed. — London; New York: Routledge, 2014.
3. Tiersma P.M. Legal Language. — Chicago: University of Chicago Press, 1999.
4. Bhatia V.K. Analysing Genre: Language Use in Professional Settings. — London: Longman, 1993.
5. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. — London; New York: Longman, 1985.
6. Abu-Ssaydeh A.F., Jarad N. Complex Sentences in English Legislative Texts: Patterns and Translation Strategies // Comparative Legilinguistics. — 2016. — Vol. 27.
7. Adejare R.A. The Complex Sentence in Legal English: A Study of Law Reports // Journal of Literature, Languages and Linguistics. — 2014. — Vol. 4.
8. Krapivkina O.A. Semantics of the Verb Shall in Legal Discourse // Jezikoslovje. — 2017. — Vol. 18. — № 2.
9. Hiltunen R. The Type and Structure of Clausal Embedding in Legal English // Text — Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse. — 1984. — Vol. 4. — № 1–3.
10. Almann A. Syntactic Features // Legal Translation between English and Arabic. — Cham: Palgrave Macmillan, 2023.
11. Biber D. Variation across Speech and Writing. — Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
12. Lu X. Automatic Analysis of Syntactic Complexity in Second Language Writing // International Journal of Corpus Linguistics. — 2010. — Vol. 15. — № 4.
13. Zozula D. Features of the Language of Law: A Comparative Study of Polish, English and Indonesian Legal Texts // International Journal of Legal Discourse. — 2019. — Vol. 4. — № 1.